

PIOTR SKARGA — KAZANIA ORAZ POLEMIKA

Artykuł został poświęcony Piotrowi Skardze, który zasłynął jako wielki kaznodzieja, orator oraz polityk na dworze królewskim Zygmunta III Wazy. Jego wkład w literaturę, życie religijne, społeczne w Rzeczypospolitej miało ogromny wpływ na otaczającą go rzeczywistość. Słowami zmieniał poglądy ludzi i przekonywał do swych racji. Jego rola kaznodziei i polemika jest nierozdzielna, gdyż obydwaj człony jego twórczości są tak samo ważne ze względu na swoją wartość merytoryczną.

Słowa kluczowe: kazania, polemika, kaznodzieja, pisma.

Стаття присвячена Петру Скарзі, який став відомим як великий проповідник, оратор і політик при дворі короля Сигізмунда III Вази. Його внесок у літературу, релігійне і суспільне життя в Речі Посполитій справив величезний вплив на навколишню дійсність. Словами він змінював погляди людей і переконував у своїх поглядах. Ролі проповідника і полеміста невіддільні, тому що обидва члени його творчості так само важливі, з уваги на свою змістовну вартість.

Ключові слова: проповіді, полеміка, проповідник, листи.

The article is dedicated to Peter The Application, which became known as a great preacher, orator and politician at the court of King Sigismund III Vasa. His contribution to literature, religious life, social in the Republic had a huge impact on the surrounding reality. Words change people's views and argued for their right. The role of the preacher and the controversy is not separable because the two members of his works are just as important because of its merit.

Keywords: preaching, polemic, preacher, letter.

W 1562 Piotr Skarga (właściwie Piotr Powęski) rozpoczął głoszenie kazań w katedrze lwowskiej. Nieustannie wygłaszał je przez 50 lat. Debiutował w 1576 roku jako polemista, ale kazania były jego rzemiosłem i chciał przy tym pozostać. Konsekwencją tego jest jego niewielka objętościowo twórczość polemiczna.

W 1584 roku przeniesiono Skargę z Wilna do Krakowa; również tu został doceniony dzięki swym kazaniom. Król Zygmunt Waza powołał Piotra Skargę na nadwornego kaznodzieję. Skarga spędził na dworze prawie dwadzieścia lat. Nie służyło mu takie życie; pragnął powrotu do wspólnoty zakonnej, o czym może świadczyć list dedykacyjny w 1595 roku «Kazania na niedziele i święta», w którym prosił króla o zwolnienie go ze stanowiska dworskiego kaznodziei.

Polityka w istocie męczyła Skargę, a jego tęsknota za prostym życiem zakonnym ma uzasadnienie w perypetiach życiowych. Jego pobyt na dworze przysparzał kłopotów nie tylko królowi, którego obwiniano o propagowanie «wojującego katolicyzmu» — ścierał także na niego samego zarzuty o wygłaszanie poglądów politycznych z ambony. Życiowym pragnieniem Skargi było, rzecz jasna, karcenie i przestrzeganie, ale zarazem z miłością i nabożną pasją głosił on dobrą nowinę. Przy tym zdawał on sobie sprawę z oddziaływania wypowiedzianych słów oraz ze swego porywczego charakteru.

Kazania do dziś nie doczekały się pełnego opracowania historycznoliterackiego. Najwięcej uwagi poświęcono Kazaniom Sejmowym. Na podstawie tego nie można jednak wyciągnąć wniosków odnoszących się do całości spuścizny Skargi, gdyż jest ona bardzo różnorodna i bogata tematycznie oraz kompozycyjnie [1, s. 17–18]. Podczas swego życia Skarga pozostawił 197 kazań z czego prawie połowa to «Kazania na niedziele i święta». Następne to zbiory «Kazań o siedmiu sakramentach» oraz «Kazań przygodnych».

Kazania tematyczne pojawiały się równocześnie z kazaniem typu homilijnego, bardzo popularnego w średniowieczu. «Kazania na niedziele i święta» ukazały się w 1595 roku; znalazł się tam zbiór kazań Piotra Skargi z trzydziestu lat pracy na ambonie. Przygotowanie do druku zajęło mu dwa lata. Nakład rozszedł się szybko, bo już w roku 1597 pojawiło się wydanie drugie, w roku 1602 trzecie, 1609 czwarte i ostatecznie po śmierci w 1618 roku. Wydanie drugie, trzecie i czwarte nie są przedrukami lecz nowymi wydaniem z poprawionymi tekstami oraz dodanymi nowymi.

Głównym celem Skargi było przekazanie wiernym nauczania Kościoła, dlatego też kazania niedzielne cechuje prostota. Kazania te mają charakter klasyczny, gdyż ułożono je zgodnie z regułami antycznej retoryki [5, s. 41–42]. Kolejnymi kazaniem są «Kazania o sakramentach», które można traktować jako wykład katolickiej

doktryny poprzez zawarcie w nich mszy świętej. W owych kazaniach kontrowersja była składnikiem integralnym twórczości Skargi [6, s. 287]. Potrafił on przedstawić skomplikowane zagadnienia jako przystępne dla ludu. Wśród kazań były także nieliczne kazania przygodne bardzo różne w treści i formie. Na początku zbioru znajdują się dwa cykle kazań wzywających do pokuty i poprawy życia. Znajdują się tu także «Kazania Sejmowe», a zbiór zamykają kazania dotyczące spraw ostatecznych [4, s. 25]. W zbiorze znalazły się także kazania obozowe, mówiące o polskim orężu [7, s. 133–134].

Kazania Piotra Skargi miały charakter czysto umoralniający i namawiający do poprawy swych uczynków. Bez wątplenia można uznać go za największego oratora homilii w Polsce. Skarga koncentrował się nie tylko na tej formie wypowiedzi — dużo energii poświęcił także pisaniu książek.

Ten słynny polski jezuita zaczął wydawać swe książki w drugiej poł. XVI wieku. Jedną z pierwszych omawiała temat planowanego połączenia Kościoła wschodniego i zachodniego. Skarga wydał swe dwa pierwsze dzieła po łacinie, ale rozumiejąc, iż łatwiej będzie mu dotrzeć do szerszych mas za pośrednictwem języka ojczystego, polemikę okresu wileńskiego edytował już w języku polskim.

Książki polemiczne Skargi zawierają wszystkie najważniejsze i najbardziej aktualne kwestie w Rzeczypospolitej. Począwszy od sporu co do Komunii Świętej, która miała być udzielana pod jedną bądź dwiema postaciami, a także realnej obecności Jezusa Chrystusa podczas Eucharystii, poprzez tradycję uznawania Papieża za Zwierzchnika Piotrowego, aż do dyskusji na temat istnienia czyśćca oraz niepodważalności bytu Trójcy Świętej. Głównymi źródłami było dla niego Pismo Święte oraz dzieła kościelne. Skarga nie traktował swej polemiki na równi z kazaniem, gdyż uważał się za kaznodzieję [3, s. 58], a jego prace nie miały charakteru naukowego — za to prace te cechowały się jasnością, zwięzłością oraz dużą siłą przekonywania dzięki wspomnianemu wyżej talentowi oratorskiemu.

Skarga polemikę swą zaczął od eucharystycznej dysputy z Wolanem, w której zawarł trzy pisma dotyczące nauki o Eucharystii skierowane przeciw kalwinom. Kolejną polemiką, którą stworzył Skarga, było Pismo o unii brzeskiej, gdzie omówiona została sprawa unii między prawosławiem a katolicyzmem. Jedną z trzech ksiąg zadedykował księciu Konstantemu Ostrogiemu, wojewodzie kijowskiemu gdyż w ten sposób chciał nawrócić go na katolicyzm.

Pierwszym jego dziełem podczas pełnienia funkcji nadwornego kaznodziei była pozycja «O Rządzie i jedności Kościoła Bożego», zadedykowana królowi Zygmuntowi III Wazie. Skarga podzielił owe dzieło na trzy części: w pierwszej zawarł apologię prawdziwości kościoła katolickiego oraz odwołanie się do monarchii jako doskonałego modelu władzy, w drugiej — opis historyczny najważniejszych wydarzeń z stosunków Kościoła katolickiego i wschodniego, a w ostatniej — rzeczywistość religijną na ziemiach ruskich. Skarga starał się przekonać swych czytelników do idei unii kościołów, przedstawiając kwestie liturgiczne oraz obyczajowe jako spajające oba nurty religijne.

Kolejną ważną pozycją Skargi jako pisarza jest «Synod Brzeski», wydany w 1597 roku w formie broszury, przedstawiający krótkie sprawozdanie z przebiegu synodów biskupów ruskich podczas, których podpisano akt unii z Kościołem katolickim. Głównym celem było wzmocnienie znaczenia samej unii. Broszura była skierowana do mniej wykształconych Rusinów i Polaków [1, s. 19–51]. Stworzona została w formie powszechnej i taniej informacji, która miała na celu znieść wszelkie uprzedzenia i wrogości między Kościołem wschodnim i zachodnim. Królewskiemu kaznodziei sprawa unii była bardzo bliska, na co wskazuje fakt, iż zajmował się on ową tematyką we wszystkich swoich okresach aktywności pisarskiej.

W roku 1604 ksiądz Skarga był już schorowany i pewien zbliżającej się nieuchronnej śmierci. Kolejnym jego dziełem była krytyka Braci polskich, zwanych nowymi arianami. Przedstawiciele owego nurtu religijnego budzili powszechną niechęć katolików, jak i ogółu nurtów protestantów. Głównym powodem tej antypatii było nieuznawanie przez arian bóstwa Chrystusa, co wiązało się z negowaniem dogmatu o Trójcy Świętej, która jest fundamentem religii chrześcijańskiej. Do arian Skarga zwrócił się bezpośrednio, a nie tak jak dotychczas, gdy występował przeciwko wszystkim innowiercom. W pierwszej części zawarł dowód na to, że arianie nie są chrześcijanami, a ich nauczanie zasługuje jedynie na potępienie. Najbardziej u braci polskich niepokoiło Skargę ich twierdzenie, iż Boga poznaje się w dużej mierze dzięki rozumowi ludzkiemu. W kolejnych rozdziałach arianie zostali wskazani jako oskarżeni. Druga część to szczegółowy opis herezji Ariusza, któremu nowi arianie zawdzięczali swoją nazwę.

Największe kontrowersje wzbudzają teksty Piotra Skargi o tematyce społecznej i politycznej.

Głównym pismem, z którego zasłynął, były teksty przeciw konfederacji warszawskiej. Wpierw ukazały się one anonimowo; dopiero kiedy Skarga włączył je do zbiorów kaznodziejskich opatrzonych aprobatą cenzorską wskazano, iż to on jest autorem. Zachowanie takie mogło wynikać z faktu, iż bał się on, że jego wystąpienie podpisane nazwiskiem mogło być interpretowane jako stanowisko samego monarchy. Kolejnym powodem mogła być chęć obejścia cenzury, co powodowało przyspieszenie publikacji. W owych pismach przedstawił heretyków jako wilki, które poprzez konfederację mogą wejść do owczarni [2, s. 13–144]. Piše on o braku gorliwości wiary u katolików. Jego stanowisko jest wyrazem oficjalnego stanowiska synodu piotrkowskiego z roku 1577 gdzie zwolenników konfederacji obłożono ekskomuniką. Jego postawa była niezmienna, lecz nie pałał on nienawiścią do innowierców. W roku 1595, Skarga

wskazał, kto jest prawdziwym heretykiem. Ostatnim utworem Skargi było dzieło dotyczące ustawy tolerancyjnej. W kilkunastostronicowej broszurze Skarga przedstawił dziesięć «niesprawiedliwości» zwolenników ustawy tolerancyjnej.

Skarga jako kaznodzieja i polemista sprawdził się w jednej i drugiej roli, wywarłszy swój wpływ na nardzie polskim. Jego kazania dzięki talentowi oratorskiemu potrafiły wpływać na zwykłych obywateli i notabli. Skarga, mimo iż uważał siebie tylko za kaznodzieję, był także genialnym polemikiem, o czym świadczą wydane przez niego dzieła. Kierował je nie tylko do wykształconych, ale też do tych zwykłych obywateli, na co wskazuje pisanie owych dzieł w języku polskim. Piotra Skargę można uznać nie tylko za kaznodzieję, ale również za wytrawnego polityka, który poprzez służbę na dworze królewskim realizował misję duchownego i urzędnika państwowego.

LITERATURA

1. Komorowska M. Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi / Magdalena Komorowska. — Kraków : Avalon, 2012. — 160 s.
2. Korolko M. Klejnot swobodnego sumienia. Polemika wokół konfederacji warszawskiej w latach 1573–1658 / Mirosław Korolko. — Warszawa : PAX, 1974. — 426 s.
3. Natoński B. Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna w Polsce od XVI do XVIII wieku. Nauczanie i piśmiennictwo / Bronisław Natoński. — Kraków : WAM, 2003. — 280 s.

4. Platt D. Kazania pogrzebowe z przełomu XVI–XVII w. Z dziejów prozy staropolskiej / Dobrosława Platt. — Wrocław : Ossolineum, 1992. — 183 s.
5. Sitkowa A. Piotra Skargi potyczki z ludźmi epoki / Anna Sitkowa. — Kielce : Szumacher, 2000. — 67 s.
6. Tazbir J. Piotr Skarga: szermierz kontrreformacji / Janusz Tazbir. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1973. — 343 s.
7. Wisner H. Zygmunt III Waza / Henryk Wisner. — Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1984. — 124 s.